

Н. Морозова

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
ЩОДО БАЛАНСУВАННЯ РИНКІВ ПРАЦІ Й ОСВІТИ
В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ**

Досліджено основні напрями національної державної політики щодо балансування ринків праці й освіти в контексті забезпечення збалансованої гуманітарної політики та визначено ініціативи щодо поліпшення становища в освітній та соціально-трудої сферах щодо формування активної політики зайнятості. Проаналізовано вплив освіти на безпеку держави та визначено нерозривний зв'язок освіти із державною політикою у сфері соціально-трудої відносин на ринку праці.

Ключові слова: освіта, безпека держави, соціально-трудова політика, конкурентоспроможність робочої сили, людський капітал, “навчання впродовж життя”, новітні технології в освіті, трудова міграція.

Зважаючи на постійні зміни в суспільстві, ще залишається недостатньо розробленою й потребує наукового дослідження проблема формування зваженої державної політики щодо балансування ринків праці й освіти в контексті забезпечення ефективної соціально-гуманітарної політики, а отже позиціонування національної активної політики зайнятості, що, своєю чергою, впливає на формування цілісної системи професійного розвитку трудового потенціалу працівників із застосуванням сучасних методів і технологій управління трудовими ресурсами. Доцільно зазначити, що в сучасних соціально-економічних конкурентних умовах розвитку економіки є певні особливості регулювання процесу розвитку робочої сили та підвищення рівня її кваліфікації та конкурентоспроможності на національному ринку праці.

На основі аналізу праць відомих учених, а саме: Д. Богині, В. Васильченко, О. Волкової, В. Герасимчука, О. Герасименка, О. Грішнєвої, А. Колота, В. Петюха, В. Скуратівського, Н. Нижник, В. Рижих, В. Пухлія, М. Яворського, що стосуються теми дослідження, визначено, що проблемам формування національної державної політики щодо балансування ринків праці й освіти в контексті забезпечення збалансованої гуманітарної політики в умовах глобалізаційних викликів та ризиків приділялася недостатня увага.

У сучасній науковій літературі сформовано різноманітні підходи до дослідження освіти як компонента гуманітарної сфери, який безпосередньо впливає на формування й розвиток моральних, гуманістичних цінностей членів суспільства. Зазначені проблеми перебувають у центрі уваги науковців: Н. Протасової, В. Абдюрамова, І. Андрейко, В. Андрущенко, В. Аніщенко, Д. Белл, Н. Бойко, Е. Бондаренко та інших. Проте є ще чимало резервів для подальших наукових досліджень у цій царині.

Метою статті є дослідження передумов виникнення та впровадження інноваційних форм освіти; визначення форм освіти, які відповідають сучасним тенденціям суспільно-економічного розвитку; формулювання пріоритетів розвитку активної політики зайнятості, яка передбачає адаптацію і розвиток компетенцій та професійних навиків відповідно до швидких змін в економіці, технологіях та ринків праці.

Формування українського суспільства, яке відповідало б всім європейським стандартам, напряду залежить від наявних функціонуючих освітньої та соціально-трудової систем. А тому наразі в умовах реформування усіх сфер соціуму виникає потреба у модернізації національної системи освіти. Однак важливим є той факт, що такі зміни не можуть бути відірвані від загальних цивілізаційних тенденцій розвитку ринку праці. Доцільно відзначити, що глобальні зміни, які відбуваються у сучасному світі, вимагають від українського соціуму відповідного рівня конкурентоспроможності, зокрема і у сфері формування конкурентоспроможних трудових ресурсів. На думку багатьох вчених, остання може бути досягнутою, якщо освіта стане визначальною та пріоритетною сферою не тільки на рівні свідомості громадян, але і на рівні практичної реалізації.

Освіта є механізмом формування соціально-трудового і духовного життя людини, процесом трансляції культурно оформлених зразків людської діяльності. У процесі освіти людина не тільки освоює культурні цінності, але й повинна примножувати потенціал світової цивілізації. Доцільно зазначити, що зміст освіти черпається зі спадщини культури і науки, з практики життєдіяльності людини. Соціальна функція освіти, з одного боку, характеризується як підготовка поколінь до самостійного життя, а з іншого – закладає основи майбутнього суспільства і формує образ людини в перспективі.

Науковці характеризують особливості регулювання процесу розвитку робочої сили та підвищення рівня її кваліфікації та конкурентоспроможності на ринку праці, поглиблюючи науковий інтерес до обґрунтування місця та ролі освіти як фактор підвищення рівня конкурентоспроможності робочої сили. Всі вони фактично зводяться до єдиного розуміння сутності цих процесів як впливу держави на розвиток активної політики зайнятості в системі соціально-трудових відносин.

Розглянемо дефініцію “активна політика зайнятості”, яка є актуальною для цього наукового дослідження. Активна політика зайнятості – це сукупність правових, організаційних та соціально-економічних заходів, які проводить держава з метою зниження рівня безробіття: профорієнтація, професійна підготовка та перепідготовка населення, організація громадських робіт, сприяння у пошуках роботи, фінансова підтримка підприємств у збереженні (або створенні) робочих місць тощо [1].

Діюча модель вітчизняного ринку праці в контексті формування та позиціонування активної політики зайнятості не відповідає соціальній спрямованості праці, оскільки залишається неефективною, відірваною від потреб простої людини, унаслідок чого стала гальмом у проведенні соціально-економічних реформ.

В умовах проведення активної політики зайнятості трудова діяльність набуває суттєвих змін, обумовлених зростанням значимості знань і креативності. При цьому створюються передумови для перетворення праці у спосіб самореалізації та розвитку людини. На основі цього формуються умови для подолання відчуження трудової діяльності від працівника.

Активність особистості формується за умов соціальних зв'язків і контактів людини із соціумом. Рушійною силою розвитку особистості в її активному просуванні до вершин є суперечності, що виникають у житті людини і знаходять своє вирішення завдяки активності самого індивіда й зустрічної активності соціального середовища [2]. Насамперед це стосується визначення первинного мотиву оволодіння прогресивними технологіями у сфері соціально-трудових відносин на ринку праці, пов'язаного з розумінням тих вимог, що пред'являються сучасним суспільством до професійного рівня управлінців. Швидкий та динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних

технологій у сучасному суспільстві потребує швидкого реагування на існуючі зміни з боку працівників (застосовувати набуті знання на практиці, вирішувати конкретне коло завдань за сучасними теоретичними та практичними надбаннями та досвідом, наближених до світових вимог та стандартів). Для більшості країн із високим рівнем конкурентоспроможності робочої сили характерним стає інтенсивне використання висококваліфікованої робочої сили, більш гнучкої у сфері прийняття рішень і процесі адаптації до нових технологій управління. Закономірними також є для країн ЄС тенденції до збільшення обсягів попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, що не тільки мають спеціалізовану професійну підготовку, але й успішно оволодівають навиками управлінської діяльності.

Таким чином, чим вищий рівень освіти має людина, чим більше вона знає і краще вміє вчитися, тим швидше вона може засвоїти додаткові професійні навички, оволодіти новою професією, зорієнтуватися в зміні ситуації, прийняти правильне управлінське рішення. Підтвердженням вищезазначеного є гегелівська інтерпретація освіти. Так, теоретична освіта, на думку Г. Гегеля, дає змогу людині вийти за межі безпосереднього споглядання, формує здатність сприймати об'єкти в їх самостійності. Практична освіта забезпечує людині можливість задовольняти свої потреби та потяги, зберігаючи ту міру, що є у межах їх необхідності самозбереження [3].

Людський капітал як сукупність якостей, рис, знань, здібностей і навиків людини, що використовуються нею у суспільно значущих соціально-економічних процесах, дедалі більше стає не тільки економічним, а й безпековим фактором.

За Індексом розвитку людського капіталу, який щорічно укладається Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) [4], 2016 р. Україна не надто поступається США (24 місце), випереджаючи при цьому Росію і Польщу (28-ме та 30-те місця у рейтингу відповідно). Світовим лідером за рівнем розвитку людського капіталу 2016 р., як і попереднього року, стала Фінляндія. Лідери також не змінилися – Норвегія, Швейцарія, Японія, Нова Зеландія, Данія, Нідерланди, Канада та Бельгія. Останніми у рейтинговій оцінці є Малі, Нігерія, Чад, Ємен і Мавританія.

Високий сукупний рейтинг людського капіталу України зумовлений, насамперед, високими показниками параметрів, пов'язаних із освітньою сферою. Так, 100% населення здобуває початкову освіту, а з рівнем здобуття середньої освіти Україна знаходиться у першій десятці. Водночас для багатьох навіть розвинутих країн, зокрема США та членів Європейського Союзу, серйозну проблему становить якраз недостатній рівень письменності.

Для України характерний значний розрив між високими показниками розвитку людського капіталу та його нереалізованістю в економічній діяльності та її результатах. Саме людський капітал і система освіти як ключовий чинник його збереження і розвитку повинні стати рушієм позитивних змін у соціально-економічній сфері.

На сьогодні вітчизняна освіта, маючи численні незаперечні здобутки й досягнення, для забезпечення досягнення цілей, що стоять перед суспільством, потребує суттєвого оновлення відповідно до потреб суспільного розвитку та забезпечення національної безпеки. Особлива відповідальність нинішнього етапу модернізації освітньої сфери визначається ухваленням та початком імплементації базових законодавчих актів галузі. У 28 вересня 2017 р. набув чинності Закон України “Про освіту”, який має забезпечити належні умови для вирішення ключової проблеми системи освіти в Україні – зростання ступеня невідповідності змісту і форм освіти вимогам XXI ст.

Існує нагальна необхідність забезпечення найвищого рівня продуманості і виваженості рішень щодо значних змін в освітній сфері. Так, наприклад, суттєве зниження доступності освіти у складних соціально-економічних умовах може стати не лише причиною погіршення якості людського капіталу країни, а й безпосереднім соціальним ризиком, зумовленим поповненням ринку праці великою кількістю молодих некваліфікованих працівників, виходом зі становища для багатьох із яких стане еміграція.

Успіх прийняття рамкового Закону України “Про освіту” залежить як від послідовності і якості його імплементації, так і від коригування проблемних аспектів, на які вказують освітяни, незалежні експерти, представники зацікавлених громадських організацій. Так, одним із ключових проблемних моментів Закону “Про освіту” є фактична залежність його виконання від численних похідних законодавчих актів і відомчих норм, що повинні розроблятися і впроваджуватися на його основі та узгоджуватися з ним. Таким чином, у процес реформування можуть закладатися певні недоліки, а саме відкладення необхідних змін (до їх узгодження з відповідними нормативними актами); надання неправомірних можливостей здійснювати процес реформування “в ручному режимі”, без належного обґрунтування та фахового і громадського обговорення.

Згідно зі ст. 61 Закону України “Про освіту”, “Посадовий оклад педагогічного працівника (найнижчої кваліфікаційної категорії) встановлюється у розмірі трьох мінімальних заробітних плат”, тобто станом на перше півріччя 2017 р. має становити приблизно 9600 грн на місяць. Окрім того, законопроект передбачає 20% доплату педагогам за проходження сертифікації. Необхідно відзначити надзвичайно високий рівень відповідальності вміщення такого положення до рамкового закону України в галузі освіти. Поряд із безперечним позитивним результатом щодо підвищення престижності праці освітян, таке зобов’язання з боку держави вимагає безумовності його виконання, будучи пов’язаним із суттєвими ризиками соціального спрямування у разі проблем із його виконанням.

У згадуваному законі відсутні положення, які належним чином врегулювали б питання фінансування освітніх закладів. Як і раніше, передбачаються надходження з бюджетних і небюджетних джерел, натомість не вирішуючи болючого питання напівзаконних “добровільних внесків”, які, з одного боку, дають змогу багатьом школам виживати, а з іншого – створюють значні корупційні можливості та посилюють майнове розшарування в учительському середовищі.

Новий рамковий Закон України “Про освіту” має значний потенціал вирішення актуальних проблем вітчизняної освітньої системи, ключовими серед яких є зростання ступеня невідповідності змісту і форм освіти сучасним вимогам та загроза погіршення якості людського капіталу, який дедалі більше стає одним із визначальних чинників національної безпеки. Зволікання із заходами, спрямованими на удосконалення системи освіти, може призвести до актуалізації загроз для соціально-економічного зростання і конкурентоспроможності на ринку праці, для гуманітарної безпеки.

Не можна не зауважити той факт, що у процесі формування відносин зайнятості гуманістичної спрямованості істотну користь може принести звернення до досвіду інших країн, найперше тих, що відрізняються найефективнішими системами освіти (“навчання впродовж життя”, “безперервна освіта”).

Що стосується офіційного закріплення терміна “неперервна освіта”, то варто зауважити, що останній вперше був вжитий у 1968 р. у матеріалах генеральної конференції

ЮНЕСКО. У своїй книзі “Учитися бути” комісія ЮНЕСКО дає визначення розуміння неперервної освіти – “усі форми, моменти і прояви освітнього акту” [5].

Головною вимогою до працівників, на нашу думку, є усвідомлення спеціалістом потреби у професійному самовдосконаленні, тобто підвищення якості робочої сили. Тільки завдяки планомірній усвідомленій роботі над собою працівник може досягнути професійного успіху і результативності виконання своїх функціональних обов’язків. Лише людина, яка хоче щось змінити і починає ці зміни з себе, може багато досягнути. З огляду на вищезазначене, впливає, що фахівець повинен завжди прагнути до самовдосконалення. Це є базова умова для реалізації інструменту формування якісної та здатної до інновації робочої сили на ринку праці.

Підвищення якості робочої сили, а саме її конкурентоспроможності, нерозривно пов’язане із удосконаленням системи підвищення рівня професійної компетентності працівника та має займати належне місце в активній політиці зайнятості на національному ринку праці. Для формування конкурентоздатного працівника у соціально-економічній сфері необхідна перебудова всієї роботи з оцінювання трудового потенціалу, яка б передбачала постійний моніторинг, оцінку усіх складових якості робочої сили до сучасних вимог формування динамічної політики зайнятості в контексті забезпечення збалансованої гуманітарної політики.

Процеси, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, зокрема і в сфері соціально-економічних відносин, формують нові вимоги до якості трудового потенціалу, які визначають конкурентоспроможність працівника на ринку праці. Умовно такі вимоги можна поділити на дві підгрупи: на зовнішньому і на внутрішньоорганізаційному ринках праці. До першої підгрупи належать: соціальна компетентність у питаннях прав людини, побудови відносин із роботодавцем, соціального захисту, трудового права, діяльності профспілок, пенсійних, страхових та інших фондів тощо; готовність і вміння самостійно прийняти рішення відповідно до потреб ринку праці та відповідати за виконання цих рішень; бажання працівника підвищувати якість трудового життя в усіх аспектах, відповідальність за добробут своєї родини; стійка мотивація до постійного підвищення своєї конкурентоспроможності. До другої підгрупи вимог належать: відповідні професійні знання, уміння, навички, висока професійна компетентність, інтелектуальний і творчий потенціали, здатність сприймати й упроваджувати нововведення (інноваційність), мотивованість; різнобічне застосування наявних знань та навичок, профорієнтованість, професійна придатність; готовність до самовдосконалення, безперервного підвищення кваліфікації, засвоєння нових знань тощо.

Так, у сучасному світі питома вага людського капіталу в найбільш розвинених країнах становить понад 80% їхнього національного багатства [6]. Відтак головною метою реформування вітчизняної освіти, у підсумку, є зростання якості людського капіталу для забезпечення “високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, задоволення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях” [7]. Очевидно, що без відповідності ринку освіти і ринку праці інші складові реформування освіти – забезпечення її доступності й якості – значною мірою втрачатимуть своє значення. Система освіти на сьогодні повинна працювати на випередження, оскільки підготовка компетентного фахівця є тривалим процесом, і необхідно уміти передбачити, які спеціальності будуть затребувані на ринку праці через кілька років.

Дослідження Інституту соціології НАН України, які в моніторинговому режимі здійснюються з 1992 р., свідчать, що приблизно 60% українців не можуть знайти роботу за набутою спеціальністю, а 25% – готові пожертвувати спеціальністю заради отримання роботи. Участь роботодавців у підготовці кадрів (що раніше становила до 60% від загальних інвестицій) майже припинено [8]. Розбалансованість ринку праці значною мірою зумовлена відсутністю системної взаємодії між зацікавленими сторонами: органами державного управління, системою професійної освіти, працівниками та роботодавцями.

За даними державної служби зайнятості, серед зареєстрованих безробітних кожен четвертий мав вищу освіту, 22% – базову та неповну вищу освіту, третина осіб закінчили професійно-технічні навчальні заклади, середню освіту мали 19% тих, хто шукає роботу. Із загальної кількості зареєстрованих упродовж 2015 р. безробітних випускників ВНЗ більше третини мали освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, кожен четвертий – спеціаліста, 18% – магістра та майже 19% – бакалавра [9].

У дослідженні розглянуто взаємозв'язок людського капіталу з гуманітарною безпекою у сучасних соціально-економічних умовах розвитку країни. Визначено роль нового Закону України “Про освіту” у модернізації вітчизняної освіти в контексті підвищення якості людського капіталу. Вказано низку проблемних моментів Закону “Про освіту” (зокрема пов’язано з недостатньо чітким визначенням правового статусу закладів освіти) та запропоновано шляхи їх усунення.

Великого значення у цьому процесі набуває інтенсифікація впровадження інноваційних форми освіти, які надають можливість готуватися до екзаменів (здачі ЗНО), отримувати сучасні знання і кваліфікації дистанційно.

Отже, у сфері професійної підготовки надзвичайно важливим є тісний взаємозв'язок між сферами освіти і праці. Це вимагає володіння інформацією про зміни попиту на професійні навички для оперативного реагування системи освіти та професійного навчання на структурні зміни в економіці й суспільстві. Успіх ініціатив у цих сферах визначається кореляцією із завданнями економічної та гуманітарної політики. Забезпечення затребуваності підготовлених системою професійної освіти і навчання фахівців на ринку праці вимагає вирішення низки завдань: 1) створення структур, відповідальних за стратегічне прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці як на національному, так і на регіональних рівнях; 2) розроблення та запровадження ефективних для України сучасних методик стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці; 3) визначення потреб у кваліфікаціях не лише на національному, а й на регіональному та місцевому рівнях і навіть на рівні підприємств; 4) залучення роботодавців до процесу підготовки кадрів різного освітньо-кваліфікаційного рівня на всіх стадіях процесу: планування обсягів і напрямів підготовки, створення навчальних програм, працевлаштування після закінчення навчання, перепідготовка та підвищення кваліфікації; 5) формування системи інформування закладів професійного навчання, служб профорієнтації й зайнятості щодо ситуації та прогнозів на ринку праці для коригування навчального процесу.

Список використаної літератури

1. Волкова О. В. Ринок праці. К. : Центр учбової літератури, 2007. С. 202.
2. Державна політика в соціогуманітарній сфері / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситнік та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. К. : НАДУ, 2010. С. 112.

3. Гегель Г. Ф. Феноменологія духа. Філософія духа // Енциклопедія філософських наук. М. : Мысль, 1977. Ч. 3. С. 218—250.
4. The Human Capital Report 2015 // World Economic Forum. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Human_Capital_Report_2015.pdf.
5. Ibid.
6. Ibid.
7. Про вищу освіту : Закон України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Про участь центральних та регіональних органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців у формуванні трудового потенціалу держави та професійній підготовці кваліфікованих робітників для сучасної економіки України : матер. слух. у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти (21 грудня 2011 р.) / за заг. ред. В. П. Головінова. К. : Парламентське вид-во, 2012. URL : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=52883>.
9. Пропозиція робочої сили та попит на неї. Статистичні таблиці та графічні матеріали (оновлено 02.11.15) / Державна служба зайнятості. URL : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350802>.

*Стаття надійшла до редакції 10.12.2017
Схвалена до друку редколегією 26.12.2017*

N. Morozova

MAIN DIRECTIONS OF NATIONAL STATE POLICY ON BALANCING LABOUR AND EDUCATION MARKETS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF THE HUMANITARIAN POLICY

The article analyzes the main directions of the national state policy in balancing labour markets and education in the context of ensuring a balanced humanitarian policy and identifies initiatives to improve the situation in the educational, social and labour spheres as regards the formation of an active employment policy. The influence of education on the security of the state is analyzed and the inextricable link of education with the state policy in the field of social and labour relations in the labour market is determined.

Key words: education, state security, social and labour policy, labour force competitiveness, human capital, lifelong learning, state-of-the-art technologies in education, labour migration.